

İNBÂBÎ (الإنبائي)

Şemsüddîn Muhammed
b. Muhammed b. Hüseyin el-İnbâbî
(ö. 1313/1896)

Mısırlı âlim, Ezher şeyhi.

1240 (1825) yılında Kahire'de doğdu. Ailesi Kahire yakınlarındaki İnbâbe köyündendir. Bu köyün adını Zebîdî Enbâbe şeklinde kaydederken (*Tâcû'l-'arûs*, "nbb" md.) Ali Paşa Mübârek İnbâbe olarak verir ve Enbûbe diye de anıldığını söyler (*el-Hıta*, VIII, 282). Muhammed Remzî eskiden adının İnbâbe olduğunu, 1939'da İnbâbe'ye çevrildiğini belirtir (*el-Kâ-mûsû'l-coğrâfi*, I, 131-132; IV, 56-57). Babası Kahire'nin büyük tüccarlarındandı. İlk eğitimini alıp Kur'an'ı ezberledikten sonra 1837'de Ezher'e girdi. Burada İbrâhim el-Bâcûrî, Muhammed İliş, Mustafa el-Bûlâkî, Muhammed Abdülkuddûs el-Kûleybî, Hasan el-Kuveysinî, İbrâhim es-Sekkâ, Mustafa el-Arûsî ve Mustafa ez-Zehabî gibi âlimlerden ders aldı. Tahsilini tamamladıktan sonra 1851'de Ezher'de ders vermeye başladı. Yetiştirdiği talebeler arasında Hassûne en-Nevâvî, Abdurrahman Kutub en-Nevâvî, Ali el-Biblâvî, Muhammed Ebû'l-Fazl el-Cizâvî, Hasan et-Tavîl, Muhammed Abdülcevâd el-Kâyâtî, Abdullah İliş, Muhammed el-Bey-sûnî, Muhammed el-Bahît el-Mutîl, Muhammed el-Bennâ ed-Dimyâtî, Ahmed Râfî et-Tahtâvî, İbrâhim Rifat Paşa gibi isimler vardır. Bunlardan ilk dördü kendisinden sonra Ezher şeyhi olarak görev yaptı. Ezher'de okutulan hemen bütün kitaplara takrir ve hâşiyeler yazan İnbâbî öğretim faaliyetinin yanı sıra baba mesleği ticaretle de uğraşmaya devam etti ve özellikle İngiltere'yle güçlü ticarî ilişkiler kurdu.

Bir süre Ezher şeyhi Mustafa el-Arûsî'nin fetva emini olarak görev yaptıktan sonra hocası İbrâhim es-Sekkâ'nın vefatı üzerine (1881) onun yerine Şâfî müftülüğüne getirildi. Bu sırada Mısır'daki askerî ve siyasî karışıklıklar yanında Ezher şeyhliği krizi de ortaya çıkmıştı. 1871'de Hanefî mezhebine mensup ilk Ezher şeyhi olan Mehdî el-Abbâsî aleyhine Urâbî Paşa ve onu destekleyen Ezherliler tarafından bir kampanya başlatıldı. Ezher şeyhinin, çoğunluğu teşkil eden Şâfî veya Mâlikî mezhepleri yerine Hanefîler'den tayini ve Ezher'de gerçekleştirdiği ıslahat çalışmalarından rahatsızlık duyanlar onun

görevden alınması için girişimlerde bulundular. Bunun üzerine Hidiv Tevfik Paşa, Aralık 1881'de Mehdî el-Abbâsî'yi görevden aldı ve yerine Şâfî olan Muhammed el-İnbâbî'yi tayin etti. Kendisine yardımcı olmak üzere de Mehdî el-Abbâsî ve Muhammed İliş'in de bulunduğu bir yüksek komisyon oluşturuldu. Bu arada bazı Ezher âlimlerinin Osmanlı padişahına itaat etmediğini, ülkeyi İngilizler'e bıraktığını ileri sürerek Hidiv Tevfik Paşa'nın azli için hazırladığı fetvaya İnbâbî destek vermedi. 1882 baharında İngiltere'nin Mısır'ı işgale başlaması ve Urâbî Paşa isyanını bastırmasından dolayı makamını koruyan Hidiv Tevfik Paşa, Mehdî el-Abbâsî'yi tekrar Ezher şeyhliğine tayin etmek isteyince İnbâbî sağlık gerekçesiyle görevinden istifa etti ve yerine tekrar Mehdî el-Abbâsî getirildi (1 Ekim 1882). İngiliz işgalinden rahatsızlık duyanlar arasında yer alan ve evinde İngiliz yönetimi aleyhine toplantılar düzenleyen Mehdî el-Abbâsî ile hidivin arası açılınca hidiv onu azledip yerine tekrar İnbâbî'yi getirdi (Aralık 1886). Hidiv Tevfik Paşa'nın 1892'de vefatından sonra yerine geçen oğlu II. Abbas Hilmi önce Mecîdî, ardından birinci dereceden Osmanlı nişanıyla taltif ettiği İnbâbî'yi reform karşıtı tavrı yüzünden devre dışı bırakmaya çalıştı. Bu amaçla 1894'te Muhammed Abduh ve Hassûne en-Nevâvî'nin dahil olduğu âlimlerden bir reform komisyonu kurdu. Komisyonun Ezher müfredatına dinî olmayan derslerin konması yönündeki tekliflerini benimsemeyen ve reform yanlısı yönetimle ters düşen İnbâbî hakkında Ezher çevrelerinden de şikâyet gelmeye başlayınca sağlığının da bozulması üzerine Haziran 1895'te istifa etti, yerine reform yanlısı Hassûne en-Nevâvî tayin edildi. İnbâbî geçirdiği felç sonucu 21 Şevval 1313'te (5 Nisan 1896) vefat etti, cenazesi Karâfetü'l-mücâvirîn'e defnedildi.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa zamanından beri Mısır'da başta eğitim ve hukuk olmak üzere pek çok alanda yapılan değişiklikler 1882'de Mısır'ın İngilizler tarafından işgaliyle birlikte işgal güçleri lehine hızlandırılmıştı. Toplumsal yapıyı temelinden sarsacak bu gelişmeler karşısında Ezher ulemâsı da farklı tavırlar sergilemiştir. Bunlar arasında Ezher'in yeni şartlara cevap verecek şekilde ıslah edilmesi gerektiğine inanan, geleneksel yapıyı radikal bir biçimde değiştirmeyi düşünenler olduğu gibi yeniliklere karşı ihtiyatlı davrananlar da vardı. Birinci tavra Muhammed Abduh, ikincisine İnbâbî örnek olarak gösterilebilir. 1880'li yılların ikinci yarısından sonra

genelde Mısır'daki eğitimin, özelde Ezher'in ıslahıyla ilgili çok sayıda lâyiha ve fetva düzenlenmiş, dönemin Ezher şeyhi olan İnbâbî de 9 Ağustos 1888 tarihli fetvasında, Ezher'de dinî olmayan alanlarla ilgili derslerin okutulmasını prensipte reddetmeyip bunların okutulmasını bazı şartlara bağlamıştır. Ona göre matematik ve coğrafya gibi derslerin okutulması şeriata aykırı olmadığı gibi dinî ve dünyevî işlerin düzenlenmesi için bunların öğrenilmesi dinî bir görevdir. Gazzâlî ve İbn Hacer el-Heytemî gibi klasik dönem âlimlerine dayanarak felsefe, mantık, kimya, astronomi, kelâm ve cedel gibi ilimlerin tahsilinin şartlarını tartışmış, bu ilimlerle uğraşırken ve bunlardan faydalanırken şeriata ters düşmemek gerektiği uyarısında bulunmuştur (fetva için bk. Abdülmüteâl es-Saîdî, s. 40-42; Gesink, s. 117-118). Ancak İnbâbî fetvasında müfredatın değişmesi konusuna olumlu bakmakla birlikte karşı tavrını sürdürmeye devam etmiştir. Nitekim Muhammed Abduh, Ezher'de İbn Haldûn'un *Muqaddime*'sinin okutulması konusunda İnbâbî'yi ikna etmeye çalıştığını, fakat onun gelenekte böyle bir şey olmadığı gerekçesiyle teklifi reddettiğini ifade etmiştir (Abdülmüteâl es-Saîdî, s. 43; M. Reşîd Rızâ, I, 426).

Eserleri. 1. *Takrîr 'alâ Hâşiyeti's-Sâvî 'alâ Şerhi Ahmed ed-Derdîr 'alâ Risâletihî fi'l-beyân*. Ahmed ed-Derdîr'in kendi eseri olan *Tuhtetü'l-iḥvân* üzerine yazdığı şerhe Ahmed b. Muhammed es-Sâvî'nin hâşiyesiyle ilgili bir çalışmadır (Kahire 1275). 2. *Takrîr 'alâ Şerhi Sa'diddîn et-Teftâzânî li-Telḥîşî'l-Miftâḥ* (Mustafa b. Muhammed el-Bennânî'nin *et-Tecrid 'alâ Muhtaşari's-Sa'd 'ale't-Telḥîş* adlı hâşiyesiyle birlikte, I-II, Bulak 1285, 1296, 1297, 1311, 1313; I-IV, Kahire 1330-1331). 3. *Takrîrât 'alâ Felḥî'l-Celîl 'alâ Şerhi İbn 'Aqîl*. Şehâbeddin Ahmed es-Sücâî'nin İbn Akîl'e ait *Şerhu'l-Elfiyye*'si üzerine yazdığı hâşiyeye dairdir (Kahire 1286, 1324; Bulak 1296, 1303). 4. *Takrîrû'l-İnbâbî 'alâ Hâşiyeti's-Sabbân 'alâ*

İnbâbî

şerhi'l-Üşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik (I-II, Kahire 1288). **5. Teķārîr 'alâ Hâşiyeti'l-Birmâvî.** İbrâhîm b. Muhammed el-Birmâvî'nin İbn Kâsım el-Gazzî'nin Şerhu'l-Ġāye adlı eserine yazdığı hâşîye üzerine kaleme alınmıştır (Bulak 1292; Kahire 1310). **6. Taķrîr 'alâ Hâşiyeti eş-Şeyh İbrâhîm el-Bâcûrî 'alâ metni's-Süllem** (Kahire 1297, 1319, 1328; nşr. Muhammed Ahmed Rutan, Kahire 1432/2011). **7. Taķrîr 'alâ Hâşiyeti'l-'allâme es-Sücâ'î 'alâ Şerhi'l-Kaķr.** İbn Hişâm'ın eserine Sücâ'î'nin yazdığı hâşîyeye dairdir (Kahire 1299, 1303, 1305, 1306, 1310, 1343). **8. Taķrîrâtü'l-İnbâbî 'alâ Hâşiyeti Ebi'n-Necâ.** Hâlid el-Ezherî'nin Şerhu'l-Âcur-rûmiyye'si üzerine Muhammed Mucâhid Ebû'n-Necâ'nın yazdığı hâşîyeyle ilgilidir (adı geçen hâşîye ile birlikte, Kahire 1302, 1314). **9. Taķrîrât 'alâ Hâşiyeti's-Şeyh Hasan el-'Aķķâr 'alâ şerhi'l-Ezheriyye.** Hâlid el-Ezherî'nin kendi eseri el-Muķaddimetü'l-Ezheriyye'ye yazdığı şerh üzerine Hasan el-Attâr'ın kaleme aldığı hâşîye hakkındadır (Kahire 1302, 1327, 1374). **10. Taķrîr 'alâ Hâşiyeti Muķammed el-Emîr li-Şüzûrî'z-zeheb** (Kahire 1310). İbn Hişâm'ın kendi eseri Şüzûrî'z-zeheb'e yazdığı şerhin el-Emîrî'l-Kebîr es-Sünbâvî tarafından yazılan hâşîyesi üzerinedir. **11. Hâşîye 'alâ Risâleti Muķammed eş-Şabbân fî 'ilmi'l-beyân** (Bulak 1315). **12. Taķrîr 'alâ Hâşiyeti's-Şeyh İbrâhîm el-Bâcûrî 'alâ metni's-Senûsiyye** (Kahire 1300, 1328, 1330, 1331, 1343, 1374). **13. Taķrîrû'l-İnbâbî 'alâ Muķaddimetü'l-Ķastallânî 'alâ Şaķiķi'l-Buķârî** (Mektebetü'l-Ezher, nr. 336561). **14. Taķrîr alâ Hâşiyeti Muķammed el-Emîr 'alâ Şerhi Ahmed el-Melevî 'ale's-Semerķandiyye** (Melik Suûd Üniversitesi Ktp., nr. 891). **15. Risâletü'l-besmeleti's-suġrâ.** Müellifin Risâletü'l-besmeleti'l-kubrâ adlı eseriyle birlikte basılmıştır (baskı yeri ve tarihi yok). **16. Risâle fî 'ilmi'l-vaz'** (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, nr. 5202; Melik Abdullah b. Abdülazîz Üniversitesi Ktp., nr. 235). **Abdülhâdî Necâ el-Ebyârî** bu esere bir hâşîye yazmıştır. **17. Risâle fî ri'yâzati's-şıbyân ve ta'limihim ve te'dibihim** (nşr. Velîd b. Muhammed b. Abdullah el-Alî, Beyrut 1432/2011).

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Paşa Mübârek, *el-Hıķaķü'l-Tevfıķıyye*, Kahire 1990, VIII, 87-88, 282; Ahmed Râfî et-Taķtâvî, *el-Ķavlü'l-icâbî fî tercemeti'l-'Allâme Şemsiddîn el-İnbâbî*, Kahire 1314; İlyâs Zehhûre, *Mir'âtü'l-'aşr fî târiķi ve rûsûmî ekâbirî'r-ricâl bi-Mışr*, Kahire 1897, I, 194-196; Serkis, *Mu'cem*, I,

478-479, 590; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 742; Zekî M. Mucâhid, *el-A'lamü's-Şarkıyye*, Kahire 1369/1950, II, 150-152; Abdülmüteâl es-Sâidî, *Târıķu'l-ıslâķ fi'l-Ezher*, Kahire 1370/1951, s. 40-43; Muhammed Remzî, *el-Ķâmûsü'l-coġrâfî li'l-bilâdî'l-Mışriyye*, Kahire 1953-54, I, 131-132; IV, 56-57; A. Schölch, *Ägypten den Ägyptern: Die politische und gesellschaftliche Krise der Jahre 1878-1882 in Ägypten*, Freiburg, ts. (Atlantis), tür.yer.; G. Delanoue, *Moralistes et politiques musulmans dans l'Égypte du XIXe siècle (1798-1882)*, Le Caire 1982, I, 137, 174, 175, 584, 589; Zirikî, *el-A'lam* (Fethullah), VII, 75; A. Chris Eccel, *Egypt, Islam and Social Change: Al-Azhar in Conflict and Accommodation*, Berlin 1984, tür.yer.; M. Abdülmün'im Hafâcî, *el-Ezher fî elf 'âm*, Beyrut-Kahire 1408/1988, I, 251-252; Eşref Fevzî Sâlih, *Şüyûķu'l-Ezher*, Kahire 1997, II, 66-69; M. Reşîd Rızâ, *Târıķu'l-üstâzî'l-İmâm eş-Şeyh Muķammed 'Abduh*, Kahire 2006, I, 426; Yûsuf Abdurrahman el-Mar'âşlî, *Neşrû'l-cevâhîr ve'd-dürer fi 'ulemâ'i'l-ķarnî'r-râbî 'aşer*, Beyrut 1427/2006, II, 1426-1427; Abdüsettar b. Abdülvehhâb ed-Dihlevî, *Feyzü'l-meliki'l-vehhâbî'l-müte'âlî bi-enbâ'i evâ'ili'l-ķarnî's-sâlis 'aşer ve'tevâlî* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş), Mekke 1429/2008, II, 1474-1476; Indira Falk Gesink, *Islamic Reform and Conservatism: Al-Azhar and the Evolution of Modern Sunni Islam*, London 2010, tür.yer.; M. Hatina, *Ulama, Politics and the Public Sphere: An Egyptian Perspective*, Salt Lake City 2010, tür.yer.

HİLAL GÖRGÜN

INSTITUT für GESCHICHTE der ARABISCH-ISLAMISCHEN WISSENSCHAFTEN

Fuat Sezgin'in
Frankfurt'ta kurduġu
Arap-İslâm Bilimleri Tarihi Enstitüsü.

Kurumun temelleri 1978'de, Suudi Arabistan Kral Faysal Vakfı tarafından Prof. Fuat Sezgin'e verilen para ödülünün yanında, aralarında on dört Arap ülkesinin de bulunduğu kuruluşların desteġiyle tesis edilen vakıf tarafından atılmış, Frankfurt Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'ne baġlı olarak 18 Mayıs 1982 tarihinde enstitünün açılışını yapan Sezgin kurumun fahrî müdürlüğünü başından bugüne kadar yürütmüştür. Kuruluş amacı, İslâm kültürünün bilimler tarihi içinde hak ettiġi konumu ortaya çıkarmak ve araştırmalarla tanıtmak şeklinde ifade edilmiştir. İslâm bilimler tarihinin araştırılması için İslâm âlimlerinin bilim tarihindeki konumunun belirlenmesi, Arapça eserlerin yayımlanarak Avrupa dillerine çevrilmesi ve bir ihtisas dergisinin çıkarılması enstitünün hedefleri arasındadır. Bunun yanında İslâm bilimler tarihi alanında araştırmacı ve eğitimcilerin yetiştirilmesi, merkezî ihtisas kütüphanesinin tesisi ve Arapça

yazma eserlerin mikrofilm arşivinin oluşturulması, çeşitli yerlerden öğretim üyeleri ve diġer araştırmacıların araştırma yapmak üzere enstitüye davet edilmeleri de amaçlanmıştır.

1984'te yayımlanmaya başlanan, düzenli olmamakla beraber yıllık çıkarılan *Zeit-schrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften* adlı dergi 2014'te XXI. cilde ulaşmış olup yayını devam etmektedir. Dergide çeşitli kütüphanelerdeki Arapça yazmaların duruma, tanıtılmasına ve enstitünün etkinliklerine dair yazılar bulunmakta, makaleler Arapça, İngilizce, Fransızca ve Almanca yayımlanmaktadır; Avrupa dillerinde çıkanlara Arapça özet veya içindekiler kısmı eklenmiştir. Kurumun en tanınmış ve en çok kullanılan yayını Fuat Sezgin'in on beş cildi çıkmış olan *Geschichte des arabischen Schrifttums* (GAS) adlı kitaptır. Enstitü bir kısım yayınlarını metinler ve araştırma eserleri (Seri A), şarkiyatçıların eski çalışmalarının yeniden basılması (Seri B), Arapça yazmaların tıpkı basımı (Seri C) ve kartografya türüne dair eserler (Seri D) olmak üzere dört dizi altında toplamıştır.

Enstitünün kuruluşundan hemen sonra çok geniş kapsamlı, henüz tamamlanmamış bir proje başlatılmıştır. Bu proje, nüshası nâdir bulunan birincil kaynakların tıpkıbasımının yapılmasını, haklarında gerçekleştirilen bilimsel araştırmaların tercümesini, söz konusu yazmaların sistematik şekilde tertiplenmesini içermektedir. Proje kapsamında günümüze kadar 318 ciltlik *Islamic Geography* (1992-2010), yetmiş dokuz ciltten oluşan *The Islamic World in Foreign Travel Accounts* (1994-1997), 114 ciltlik *Islamic Mathematics and Astronomy* (1997-2009), 100 ciltlik *Islamic Medicine* (1995-2004), 120 ciltlik *Islamic Philosophy* (1999-2000), yedi ciltlik *The Science of Music in Islam* (1997-2011), doksan ciltlik *Natural Sciences in Islam* (2000-2002), beş ciltlik *Numismatics of the Islamic World* (2003-2004), altmış ciltlik *Historiography and Classification of Science in Islam* (2006-2007) ve on altı ciltlik *Islamic Architecture* (2007-2010) adlı kütüphaneler yayımlanmıştır.

Yine yayın projeleri kapsamında belirli Arapça yazma eserler İngilizce ve Arapça takdim yazılarıyla birlikte neşredilmiştir. Bunların arasında günümüze kadar bilinmeyen, erişimi zor veya henüz basılmamış birçok Arapça yazma eseri içeren 171 ciltlik yayım da vardır (Series C, Facsimile